

ปลายปี พ.ศ. 2546 ผู้เขียนมีโอกาสเดินทางไปจังหวัดระนอง เพื่อพบกับคนกลุ่มหนึ่งที่เรียกและถูกเรียกว่า “ไทยพลัดถิ่น” แรกได้ยินชื่อก็เข้าใจว่า คงหมายถึงกลุ่มคนระนอง ผู้ต้องพลัดพรากจากมาตุภูมิไปอยู่ต่างแดน แต่นั่นคือความเข้าใจผิด เพราะคนที่ได้พานพบ คือ ไทยพลัดถิ่นในระนอง ผู้ข้ามแม่น้ำปากจั่นและด่านสิงขรจากฝั่งพม่า¹ เข้ามาอาศัยอยู่ในระนอง แต่ไม่ได้รับการรับรองให้เป็นไทยสมบูรณ์โดยรัฐไทย เธอและเขาจึงต้องอยู่ในภาวะการเป็น “ไทยเถื่อน” และ “เถื่อนทั้งสองทาง” (คนไทย-คนเถื่อน, เพลง) เถื่อนทั้งในพม่า เถื่อนทั้งในฝั่งไทย ที่ไทยพลัดถิ่นถือเป็น “เมืองแม่ พ่อเที่ยงแท้” (คอย, เพลง) และมาตุภูมิ การถือตนเป็นไทย แต่มิได้เป็นไทยในมาตุภูมิจึงกลายเป็นคำถามคาใจของผู้เขียน และในท้ายสุดคำถามคาใจก็ได้กลายรูปเป็นวิทยานิพนธ์

1.1 หลักการและเหตุผล

คนพลัดถิ่น (diaspora) ดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์มานาน (Cohen, 1997; สิริรุฒิ เสนาคำ, 2547ก; 2549) แต่เพิ่งกลายเป็นประเด็นวิวาทะทางภาววิทยา (ontology) และญาณวิทยา (epistemology) ในวงวิชาการสังคมศาสตร์สาขาต่างๆ หลังคริสต์ทศวรรษ 1980 (Toloyan, 1996; Brubaker, 2005) ทั้งนี้ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ ประการแรก การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารและคมนาคมในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพ (immigrants) ในต่างแดนกับมาตุภูมิมีความถี่และเข้มข้นมากขึ้น ซึ่งยังผลให้เกิดคนพลัดถิ่นกลุ่มใหม่ๆ หลากหลายกลุ่ม (Toloyan, 1996; Foner, 1997; Portes, Guarnizo, and Landolt, 1999) ประการที่สอง คนพลัดถิ่นได้กลายมาเป็นตัวแบบ (models) ที่แนวคิดหลังสมัยใหม่ (postmodernism) และหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) ใช้สำหรับการถกเถียงและนำเสนอประเด็นของคาพยพ (entities) ที่หลากหลาย ลื่นไหล และข้ามพรมแดน (Foner, 1997; Toloyan, 1996; Anthias, 1998; Escobar, 2004)

การวิวาทะว่าด้วยคนพลัดถิ่นนำมาซึ่งการทบทวน และคิดใหม่เกี่ยวกับมโนทัศน์สำคัญในสาขารัฐศาสตร์ โดยเฉพาะมโนทัศน์รัฐ-ชาติ (nation-state) รัฐ (state) ชาติ (nation) การเป็นพลเมือง

¹ ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนใช้คำ พม่า และ เมียนมาร์ สลับกันและแทนกัน

(citizenship) ปริณทลสาธาณะคนพลัดถิ่น (diasporic public sphere) อำนาจอธิปไตย (sovereignty) และประชาธิปไตย (Gilroy, 1993; Clifford, 1994; Werbner, 2000; Sassen, 2005; Benhabib, 2004) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ให้ความสำคัญกับคนพลัดถิ่น และนำเอาปรากฏการณ์ไทยพลัดถิ่นมาปะทะกับมโนทัศน์รัฐ-ชาติ ความเป็นชาติและการเป็นพลเมือง เพื่อทบทวนและสร้างแนวคิดใหม่ ว่าด้วยรัฐ-ชาติ ความเป็นชาติและการเป็นพลเมือง ที่ก้าวพ้นและก้าวข้ามกรอบแนวคิดดั้งเดิมของ รัฐศาสตร์กระแสหลัก²

ใครคือคนไทย อาจจะถูกถามง่าย แต่ตอบยากและอาจจะมีคำตอบที่ปราศจากข้อโต้แย้ง เพราะอัตลักษณ์ความเป็นไทยหรือชาติพันธุ์ใด ต่างแปรเปลี่ยนตามเวลาและสถานที่และไม่อาจจะหลุดพ้นจากขั้วโยของอำนาจและการเมือง และในหลายกรณีอัตลักษณ์ก็ถูกใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อสู้ทางการเมือง (Decha Tangseefa, 2006, p. 407)

ในความหมายกว้าง ไทยพลัดถิ่นหมายรวมชุมชนคนไทยที่อยู่นอกดินแดนภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติไทยปัจจุบัน แต่ยังคงติดต่อด้านสัมพันธ์กับมาตุภูมิ แต่เมื่อหมายถึงกลุ่มคนเป้าหมายการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ไทยพลัดถิ่นหมายถึงกลุ่มคนที่ถือตนเป็นไทยและดำรงชีพในเขตตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศสหภาพเมียนมาร์ตามแผนที่สมัยใหม่ และกลุ่มคนผู้อพยพจากพื้นที่ดังกล่าวสู่แผ่นดินไทยและกลายมาเป็นไทยพลัดถิ่นในสังคมไทย

ก่อนการเกิดรัฐ-ชาติของไทยและพม่า ไทยพลัดถิ่นมิได้พลัดถิ่น แต่คือกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายข้ามแม่น้ำปากจั่นและด่านสิงขร มีชายไทยความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและสังคม ถักทอเชื่อมต่อระหว่างมะลิวัลย์ บกเป็ยน ลังเคี้ยะ มะริด ตะนาวศรี สิงขร ชุมพร ระนองและประจวบคีรีขันธ์ หลังพม่าถูกยึดครองโดยอังกฤษและรัฐ-ชาติในสังคมไทยเริ่มก่อตัว การเคลื่อนของคนข้ามแม่น้ำปากจั่นและด่านสิงขรกลายมาเป็นการอพยพข้ามพรมแดนรัฐ และทำสุดส่งผลให้คนที่ถือตนเป็นไทยกลุ่มหนึ่งกลายเป็นคนพลัดถิ่นทั้งในแผ่นดินไทยและพม่า

แม้จะมาจาก “ดินแดนหมายเลข 2” ที่ไทยสูญเสียไป (ทองใบ แดงน้อย, 2547, น. 38-39) แต่ในปัจจุบันคนที่จากมาก็ได้สัญชาติไทยและสิทธิการเป็นพลเมืองไทย จึงดำรงชีพในฐานะพลเมืองชั้นสอง ไม่สามารถครอบครองที่ดิน ไม่สามารถศึกษาต่อในชั้นสูง ไม่สามารถเดินทางข้ามจังหวัดโดยเสรี ไม่มีสิทธิทางการเมืองทุกระดับและไร้ซึ่งสิทธิอื่นๆ ที่มนุษย์พึงมี ไทยพลัดถิ่นจึงกลายเป็นชีวิตที่ไร้สิทธิ

² ผู้เขียนใช้รัฐศาสตร์กระแสหลักแทนแนวคิดรัฐศาสตร์ที่มองรัฐ ชาติและรัฐ-ชาติในฐานะสิ่งที่มีและดำรงอยู่โดยธรรมชาติ มองพื้นที่ภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติในฐานะกล่องบรรจุสังคม ชาติ พลเมือง และวัฒนธรรม

และไร้สิทธิที่จะมีสิทธิ (Arendt, 1967, pp. 296-298) ชีวิตที่เปลือยเปล่า ไร้เสียง ไร้ค่า ไร้ความหมายและไร้ค่าที่จะเป็นชีวิต (Agamben, 1998, pp. 88, 137)

ไทยพลัดถิ่นดำรงอยู่ในสังคมไทยนับศตวรรษ แต่วงวิชาการไทยศึกษาแทบไม่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับคนกลุ่มนี้ การไร้องค์ความรู้จึงเป็นที่มาของการศึกษา แต่นั่นมิใช่เหตุผลเดียว เพราะนอกจากต้องการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับไทยพลัดถิ่นแล้ว วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังต้องการชี้ให้เห็นถึงความไม่เพียงพอขององค์ความรู้ว่าด้วยรัฐ-ชาติที่ยึดถือและยึดมั่นในสังคมไทยปัจจุบัน

ไทยพลัดถิ่นในไทยและพม่า อาจจะเป็นเพียงคนส่วนน้อยในสายตาของรัฐไทยปัจจุบัน แต่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ต้องการสลัดทฤษฎีที่ว่าด้วยจำนวน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างชาติและองค์ความรู้สมัยใหม่ ที่มุ่งแยกสถานะ ประเภทและความสำคัญของคนตามจำนวน สร้างความรู้และความน่าเชื่อถือด้วยจำนวน (Asad, 2002, pp. 66-91) แต่คนกลุ่มน้อย จำนวนน้อย คนที่ดำรงอยู่ตรงชายขอบของสังคมคือมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อและชีวิต การดำรงอยู่ของคนเหล่านี้มีโอกาสหรือขีดฆ่าด้วยจำนวน และที่สำคัญอย่างยิ่งหย่อนก็คือ คนพลัดถิ่นในสังคมไทยปัจจุบันมิได้มีเฉพาะไทยพลัดถิ่นที่มาจากมณฑลตะนาวศรีของพม่า หากยังมีมอญ ชีกซ์และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น และในปัจจุบันคนไทยที่เป็นไทยตามบัตรประชาชนทั้งหมดก็มีเชื้อคนที่อยู่กับที่ แต่คือคนที่เคลื่อนย้ายและสร้างความเป็นไทยนอกพรมแดนภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติของไทย (Bao, 2005) ดังนั้น การทบทวนและศึกษาความเป็นชาติ การเป็นพลเมืองของกลุ่มคนที่มีได้ถูกขังไว้ภายใต้กรอบแนวคิดและกล่องภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติไทย จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทั้งในเชิงวิชาการ และหากรัฐศาสตร์มีจุดหมายมุ่งเพื่อจุดผู้คนออกจากสภาพชีวิต “เปลือยเปล่า” การศึกษาเพื่อเสริมอำนาจและพลังให้กับชีวิต “เปลือยเปล่า” ไทยพลัดถิ่นในสังคมไทยก็นับเป็นสิ่งจำเป็น มีค่าและควรกระทำ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาปฏิบัติการการเป็นพลเมืองของไทยพลัดถิ่น ทั้งในพม่าและไทย
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยการมิได้สัญชาติ และสิทธิพลเมืองไทยของไทยพลัดถิ่นในสังคมไทย
- 3) เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างการใช้สิทธิการเป็นพลเมืองไทยของไทยพลัดถิ่นกับองค์ความรู้ว่าด้วยรัฐ-ชาติ ชาติและพลเมืองในสังคมไทย

- 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ว่าด้วยรัฐ-ชาติแนวใหม่ที่ยืดหยุ่น และสอดคล้องกับปฏิบัติการการเป็นพลเมืองของคนพลัดถิ่น รวมถึงไทยพลัดถิ่นในสังคมไทย

1.3 คำถามการศึกษา

- 1) ไทยพลัดถิ่นปฏิบัติการการเป็นพลเมืองในลักษณะใด
- 2) ปฏิบัติการดังกล่าวขัดแย้งหรือสัมพันธ์กับมโนทัศน์รัฐ-ชาติและการเป็นพลเมืองที่ยึดถือโดยรัฐและสังคมไทยอย่างไร

1.4 เอกสารการศึกษาไทยพลัดถิ่น

ไทยพลัดถิ่นในไทยและพม่า ยังมิได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบ เอกสารที่กล่าวถึงคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ปรากฏในรูปของบันทึกการเดินทาง หนังสือสำรวจและสารานุกรม (Collis, 1996; Smithies, 1997; Gervaise, 1998; Choisy, 1993; Smith, H. J. 1994; Scott, 1999; กรมศิลปากร, 2525; คณะราชทูตเปอร์เซีย, 2545; ดำรงราชานุภาพ, 2545ก) แต่เอกสารข้างต้นมีข้อจำกัด เพราะให้ภาพไทยพลัดถิ่นในอดีตเมื่อประมาณศตวรรษก่อน และปราศจากข้อมูลการดำรงชีวิตและปราศจากเรื่องราวการตั้งรกรากต่อผู้ เพื่อการได้มาซึ่งสิทธิการเป็นพลเมืองไทยของไทยพลัดถิ่นในปัจจุบัน วิทยานิพนธ์นี้ จึงเป็นความพยายามที่จะนำเสนอภาพชีวิตและการดำรงอยู่ของไทยพลัดถิ่นในปัจจุบัน ทั้งในฝั่งไทยและฝั่งพม่า และเติมเต็มบางส่วนที่ขาดหายไปจากการศึกษาของวิชาการไทย

1.5 มโนทัศน์ในการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ถือว่ารัฐ-ชาติ สัญชาติ (nationality) คนพลัดถิ่นและการเป็นพลเมืองมิได้ดำรงอยู่ก่อนและดำรงอยู่โดยธรรมชาติ แต่คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในทางสังคมและวัฒนธรรม และมองรัฐ-ชาติ สัญชาติ คนพลัดถิ่น การเป็นพลเมืองคล้ายกับโดรีน แมสเซย์มองพื้นที่ (space) และสถานที่ (place) คือ เป็นองคาพยพที่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น (Massey, 1999, pp. 261-271; 2004, pp. 5-18; 2005)

และใช้มโนทัศน์รัฐ-ชาติ มโนทัศน์คนพลัดถิ่นและการเป็นพลเมืองข้ามพรมแดนเป็นกรอบแนวคิดหลักในการศึกษา

1.5.1 มโนทัศน์รัฐ-ชาติ

รัฐเป็นแกนกลางการศึกษารัฐศาสตร์มานับแต่การก่อตั้งสาขาวิชา ตามแนวคิดมาร์กซิสม์ (Marxism) รัฐเริ่มปรากฏและแยกตัวออกจากสังคมในยุคที่สังคมมนุษย์สามารถผลิตสิ่งของได้มากกว่าที่ตัวเองต้องการ รัฐในสังคมมนุษย์จากอดีตถึงปัจจุบัน ได้พัฒนาแปรเปลี่ยนไปหลายรูปแบบ และรัฐสมัยใหม่ (modern state) หรือรัฐ-ชาติเป็นรัฐที่อุบัติขึ้นในยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์ รัฐและรูปแบบรัฐจึงมีประวัติศาสตร์ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2532, น. 69) รัฐสมัยใหม่คือรัฐที่ผนวกความเป็นรัฐไว้กับความ เป็นชาติ และให้ความสำคัญกับ “อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน (territorial sovereignty)” (Anderson, 1996; Opello and Rosow, 1999; Appadurai, 1996a) แม้รัฐ-ชาติจะเป็นผลผลิตของยุโรป แต่จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัฐ-ชาติก็ได้เป็นชุมชนการเมือง (political community) ที่แพร่หลาย แม้แต่ในยุโรปอันเป็นต้นกำเนิดรัฐ-ชาติเองนั้น ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก็มีรัฐ-ชาติเพียง 18 แห่ง และรัฐบาง รัฐในจำนวนนั้น เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปนและโปรตุเกสก็หาใช่รัฐ-ชาติไม่ เพราะต่างก็เป็นรัฐจักรวรรดินิยม (Hansen, 2002, p. 303; Walby, 2003, p. 533)

แม้รัฐ-ชาติจะเป็นประดิษฐกรรมของมนุษย์ แต่ทั้งรัฐและนักวิชาการต่างก็ตกอยู่ภายใต้ “กับดักพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (the territorial trap)” (Agnew and Corbridge, 1996, pp. 78-100) ที่มองรัฐ-ชาติในฐานะสิ่งที่เป็นธรรมชาติ รัฐ-ชาติเป็นเสมือนกล่องบรรจุ (state as container) อำนาจอธิปไตย ชาติ พลเมืองและสังคม หรือตกอยู่ภายใต้มายาคติของชาตินิยมเชิงวิวิธวิทยา (methodological nationalism) หรือแนวคิดที่ทึกทักเอาว่า ชาติ รัฐและสังคมคือสิ่งเดียวกัน (Taylor, 1994; Hakli, 2001; Chernilo, 2006a; 2006b; Wimmer and Glick Schiller, 2002)

แม้ปัจจุบันแนวคิดรัฐ-ชาติในฐานะกล่องบรรจุ และชาตินิยมเชิงวิวิธวิทยาจะยังคงครอบงำ การมองรัฐ รัฐ-ชาติ และองคาพยพอื่นของนักสังคมศาสตร์หลากหลายสาขา (Pries, 2005, pp. 167-190) แต่เริ่มได้รับการวิพากษ์วิจารณ์โดยนักวิชาการรุ่นใหม่ ซึ่งมองรัฐ-ชาติและองคาพยพอื่นต่างไป (Brenner, 2004a; Jones and Fowler, 2007) และมุมมองที่เปลี่ยนไปนี้ส่วนหนึ่งเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงขององคาพยพภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

โลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ (globalization) คือ กระบวนการที่สลับซับซ้อน หลากหลายและสร้างความแตกต่างหลากหลายให้กับวัฒนธรรม สังคมและระบบทุนนิยม (Kellner, 2002; Amin, 2002; Nederveen Pieterse, 1995; Gibson-Graham, 1996) โลกาภิวัตน์ก่อผลกระทบหลายด้าน และที่สำคัญประการหนึ่งก็คือก่อให้เกิดปรากฏการณ์การสวมทับกันไม่สนิทระหว่างพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (geographical space) กับพื้นที่ทางสังคม (social space) กล่าวคือ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในยุคโลกาภิวัตน์ มิได้มีสภาพเป็นกล่องบรรจุกิจกรรมประจำวันของมนุษย์ ระบบสัญญาณ ภาษา วัฒนธรรม สถานภาพ ตำแหน่ง ความรู้ พิธีกรรม สังคม การเมือง ผู้คน ตัวตนหรือสรรพสิ่งแบบหนึ่งพื้นที่ภูมิศาสตร์บรรจุหนึ่งวัฒนธรรม หนึ่งสังคม หนึ่งอำนาจอธิปไตย พื้นที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่ง(รัฐ)มิได้มีเพียงพื้นที่ทางสังคม(ชาติ)เดียว และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียว(รัฐ)มิได้บรรจุเพียงหนึ่งพื้นที่ทางสังคม(อำนาจอธิปไตย) (Pries, 2000)

กระบวนการข้ามพรมแดนหลายกระบวนการหลายชั้นหลายมิติในยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่งกลายเป็นที่กองรวมของพื้นที่ทางสังคมที่หลากหลาย โดยพื้นที่ทางสังคมที่กองรวมกันในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่ง ไม่มีจำเป็นต้องสัมพันธ์กัน แต่อาจจะมีความสัมพันธ์อย่างเข้มข้นและเหนียวแน่นกับพื้นที่ทางสังคมที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อื่นที่ไกลออกไป จนแปรสภาพเป็นพื้นที่ทางสังคมเดียวที่ครอบและตัดข้ามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หลายพื้นที่ซึ่งอยู่ห่างกัน (Pries, 2001, pp. 3-33)

พื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมต่อข้ามพื้นที่ภูมิศาสตร์นี้ คล้ายกับการอุปมาสรรพสิ่งเป็นเรติคิวลา (reticula) หรือองคคาพยพแบบเครือข่ายที่เชื่อมต่อโยงใยสลับซับซ้อนภายในเครือข่ายและกับส่วนอื่น และละม้ายกับไรโซมส์ (rhizomes) หรือสิ่งที่เชื่อมต่อกันจากจุดหนึ่งถึงอีกจุดหนึ่ง และไม่จำเป็นต้องคล้ายหรือสัมพันธ์กับสิ่งที่มีธรรมชาติเดียวกัน (Kearney, 1996, pp. 126-127) ไรโซมส์จึงไม่มีโครงสร้าง ไม่มีศูนย์กลาง มิได้ประกอบด้วยหน่วย แต่ประกอบด้วยมิติ ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีปลายทาง มีแต่สิ่งที่อยู่ตรงกลาง (Deleuze and Guattari, 1987, p. 21) ไรโซมส์และเรติคิวลาขึ้นยถึงรูปและสรีรศาสตร์ของชุมชน ชาติ ร่างทางสังคมอื่นที่สัญจรเร็วร้อน ไหลออกและข้ามพื้นที่อันเข้มงวดและศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ-ชาติ และพื้นที่ภูมิศาสตร์ (Kearney, 1995, pp. 558-559) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ถือว่า คนพลัดถิ่นคือเรติคิวลา/ไรโซมส์/พื้นที่ทางสังคม ที่ไหลและเคลื่อนเลยออกนอกพรมแดนภูมิศาสตร์ และเชื่อมต่อถักทอพื้นที่ภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติหลากหลายแห่งเข้าด้วยกัน

นอกจากจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององคคาพยพที่กล่าวถึงข้างต้น โลกาภิวัตน์ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนมุมมองรัฐ-ชาติของนักวิชาการ งานวิชาการในยุคแรกที่ศึกษา มองโลกาภิวัตน์ในฐานะโลกไร้พรมแดนหรือโลกที่รัฐ-ชาติตกอยู่ในภาวะวิกฤติ (Appadurai, 1996a) อย่างไรก็ตาม งานยุคหลัง

โดยเฉพาะงานที่จัดอยู่ในกลุ่มศึกษาการเลื่อนและจัดระดับใหม่ของรัฐชาติ (rescaling the nation-state) ยืนยันการคงอยู่ แต่มีได้อยู่แบบเดิมของรัฐชาติ

แนวคิดการเลื่อนระดับของรัฐปรากฏในงานของเนล สมิท (Smith, 1992; 1993) และได้รับการสานต่อโดยอีริก สวินกีเดาว์และเนล เบรนนอร์ จนทำให้การเลื่อนระดับและปรับเปลี่ยนของรัฐชาติกลายเป็นประเด็นวิพากษ์ในวงวิชาการตะวันตกปัจจุบัน (Marston, 2000; MacLeod and Goodwin, 1999; Purcell 2003a; Cox, 1998; Delaney and Leiner, 1997; Collinge, 2005) สวินกีเดาว์แบ่งระดับภูมิศาสตร์เป็นระดับร่างกาย (body) ชุมชน (community) เมือง (city) ภูมิภาค (region) รัฐชาติ (nation-state) ภูมิภาคเหนือรัฐชาติ (super-region) และระดับโลก (global) ในยุคโลกาภิวัตน์ รัฐชาติมิได้ถูกลดบทบาทหรือความสำคัญลง เพราะรัฐชาติยังคงทำหน้าที่สะสมความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเพียงแต่เปลี่ยนจากการแสดงบทบาทสนับสนุนการสะสมทุนในระดับชาติ สู่การแสดงบทบาทในระดับภูมิศาสตร์ที่ต่ำและสูงกว่ารัฐชาติขึ้นไป ดังนั้น ยุคโลกาภิวัตน์ รัฐชาติจึงจัดระดับและปรับความสัมพันธ์ใหม่ (Swyngedouw, 1992; 1996; 2004; Swyngedouw and Baeten, 2001)

เบรนนอร์วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของรัฐชาติในยุคโลกาภิวัตน์ โดยพยายามก้าวข้ามญาณวิทยาที่ยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง ซึ่งประกอบด้วยฐานคติทางภูมิศาสตร์ 2 ประการ คือ ฐานคติที่มองว่าพื้นที่คือตัวกำหนดการกระทำทางสังคม พื้นที่มิได้ถูกสร้างหรือเปลี่ยนแปลงโดยกระบวนการทางสังคม และฐานคติที่มองว่าอาณาเขตหรือพรมแดนของรัฐคือสิ่งที่มีมาก่อน เป็นธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ (Brenner, 1999, pp. 45-46) มุมมองรัฐชาติข้างต้นขาดมิติประวัติศาสตร์ เพราะรัฐมิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ รัฐในฐานะกล่องบรรจุเป็นเพียงผลผลิตของยุโรปในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 และมีใช้สิ่งจริงยั่งยืน เพราะในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 รัฐชาติถูกท้าทายด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ของระบบทุนนิยม ที่มีได้ปฏิบัติการ/แทรก/กระแทกเฉพาะในระดับชาติตั้งแต่ก่อน หากแต่ปฏิบัติการ/แทรกผ่าน/กระแทกทุกระดับภูมิศาสตร์ การปฏิบัติการแผ่ซึ่มและส่งผลกระทบต่อทุกระดับภูมิศาสตร์นี้ ส่งผลให้วงวิชาการหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาตัวกระทำใหม่ในระดับภูมิศาสตร์ที่เป็นเมือง เมืองแห่งภูมิภาค (city-region) เมืองแห่งโลก (global city) หรือตัวกระทำเหนือรัฐชาติขึ้นไป (Brenner, 2004a; 2004b; 1999a; 1998)

อย่างไรก็ตาม เบรนนอร์มองว่า งานศึกษาเมืองและภูมิภาคเท่าที่เป็นอยู่ส่วนใหญ่ละเลยการศึกษารัฐ ไม่ใส่ใจการจัดระดับและปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐชาติที่เกิดขึ้นในรอบใหม่ของระบบทุนนิยม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนักวิชาการมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับโลกาภิวัตน์ภายใต้กรอบแนวคิดเกมผลรวมเท่ากับศูนย์ (zero-sum game) หรือแนวคิดที่มองการเกิดขึ้นของโลกาภิวัตน์เท่ากับการหายไปของรัฐชาติ เบรนนอร์พิเคราะห์ว่าการศึกษารัฐชาติในยุคโลกาภิวัตน์อาจจำแนกเป็น 2 กลุ่ม

คือ กลุ่มที่มองโลกจากสายตาของรัฐ-ชาติ ให้ความสำคัญกับสังคมโลกและรัฐแห่งโลก ใช้โลกเป็นหน่วยศึกษาวิเคราะห์ แต่แนวคิดนี้ไม่ต่างจากการมองรัฐในฐานะกล่องบรรจุ เพราะสังคมโลกและรัฐแห่งโลกมิใช่ อะไรอื่น นอกจากการพองตัวของกล่องรัฐ-ชาติสู่ระดับโลก และกลุ่มที่มองรัฐจากแนวคิดการลดทอนสลายพรมแดน กลุ่มนี้เห็นว่าการให้ความสำคัญกับพรมแดนหรืออาณาเขตดินแดนของรัฐเป็นรูปแบบเฉพาะทางประวัติศาสตร์ และในยุคโลกาภิวัตน์ภูมิศาสตร์ของโลกแบบพรมแดนถูกแทนที่ด้วยภูมิศาสตร์ของเครือข่ายและการไหลและเคลื่อนย้ายของวัตถุ โลกปัจจุบันคือพื้นที่ไร้สถานะที่และไร้พรมแดน (Brenner, 2000; 2004a) กล่าวอีกนัย แนวคิดการลดทอนความสำคัญของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์มองการเกิดขึ้นของโลกาภิวัตน์ในฐานะที่เป็นสัญญาณแห่งความเสื่อม สัญญาณแห่งการพังทลาย ไร้อำนาจและไร้ผู้นำของรัฐ-ชาติ

สำหรับเบรนนอร์แล้ว แนวคิดทั้งสองแบบล้วนไม่เพียงพอต่อการศึกษารัฐและโลกาภิวัตน์ เพราะในยุคโลกาภิวัตน์นั้น มีทั้งกระบวนการที่มุ่งทะลุผ่าน/ลดทอน/สลายพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติ (deterritorialization) และกระบวนการสร้างพรมแดนของรัฐ-ชาติใหม่ (reterritorialization) ซึ่งต่างไปจากยุคก่อน คือ มิได้สร้างพรมแดนในระดับรัฐ-ชาติ แต่สร้างในระดับที่ต่ำและสูงกว่ารัฐ-ชาติ กล่าวอีกนัย รัฐ-ชาติมีบทบาททั้งในยุคก่อนและยุคโลกาภิวัตน์ แต่ปรับบทบาทและเปลี่ยนระดับที่ต่างไป (Brenner, 2000; 2004a)

แม้งานของสวินกีเดวาร์และเบรนนอร์ จะให้ความสำคัญเฉพาะกับการวิเคราะห์บทบาททางเศรษฐกิจของรัฐ-ชาติในยุคโลกาภิวัตน์ แต่นัยยะสำคัญที่มีต่อวิถยานพนธ์ฉบับนี้ก็คือ รัฐ-ชาติที่ให้ความสำคัญกับพรมแดนทางภูมิศาสตร์เป็นเพียงผลผลิตยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์รัฐ อำนาจรัฐหรืออธิปไตยของรัฐยุคปัจจุบัน มิได้ถูกขังหรือบรรจุอยู่ในพื้นที่ภูมิศาสตร์เดิมของรัฐ-ชาติโดยเบ็ดเสร็จ พื้นที่ของรัฐ-ชาติในทุกระดับต่างถูกแทรก และเป็นสนามการแสดงพลังอำนาจของสิ่งและตัวกระทำจากระดับภูมิศาสตร์อื่น บทบาทของรัฐ-ชาติบางรัฐได้แสดงข้ามเลยพื้นที่ภูมิศาสตร์ของตนออกไปสู่ระดับเหนือภูมิศาสตร์รัฐ-ชาติ

งานสำคัญที่กล่าวถึงการปรับความเป็นรัฐและความเป็นชาติอีกกลุ่ม คือ งานที่ว่าด้วย “รัฐ-ชาติข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ (transnational nation-states)” งานกลุ่มนี้มองว่า การเกิดขึ้นของกลุ่มผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน (transmigrants) และคนพลัดถิ่นมิได้ทำให้ความเป็นชาติและรัฐ-ชาติหายไป ยุคสนามสังคมข้ามพรมแดนมิใช่ยุคการสลายไปของพรมแดนและรัฐ-ชาติ หากแต่คือยุคแห่งความต่อเนื่องและเข้มข้นของกระบวนการสร้างชาติ (Biswas, 2005; Goldring, 2002; Laguerre, 1999; Margheritis, 2007; Smith, R. 2003; Smith, M. P. 2003)

ประเด็นสำคัญต่อวิทยานิพนธ์นี้ก็คือ เมื่อเผชิญหน้ากับคนพลัดถิ่นและผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดนในปัจจุบัน รัฐ-ชาติบางรัฐ เช่น รัฐ-ชาติของเฮติ เม็กซิโก อาร์เจนตินา ฟิลิปปินส์ และอินเดียในปัจจุบัน ได้ขยายหรือนิยามอำนาจอธิปไตยและพรมแดนความเป็นชาติของตนใหม่ โดยพรมแดนความเป็นชาติของรัฐเหล่านี้ มิได้หยุดยั้งและหยุดลงตรงเส้นชายแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ แต่ข้ามน้ำข้ามทะเลไปรวมเอาผู้อพยพในสังคมข้ามพรมแดนและคนพลัดถิ่นของตน ที่อาศัยอยู่ในเมืองหลักๆ หรือในพื้นที่ภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติอื่น จนเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่าชาติและพลเมืองในจังหวัดที่ 10 และ 25 ที่อยู่นอกพื้นที่ภูมิศาสตร์รัฐมาตุภูมิ (Laguerre, 1999; Margheritis, 2007)³

เบ็ทกี เลวิตต์และราฟาเอล เดอ ลา เดฮีซาชี้ให้เห็นว่า แม้พรมแดนของรัฐ-ชาติจะถูกแทงทะลุผ่าน (porous) แต่การเกิดรัฐขั้วของพรมแดน มิได้ทำให้รัฐ-ชาติหดหรือลดบทบาท เพราะรัฐ-ชาติได้รับบทบาทใหม่และแสดงบทบาทสำคัญในการสนับสนุนผู้อพยพ รัฐ-ชาติแสดงบทบาทในการสร้างและกำหนดกระบวนการข้ามพรมแดน รวมถึงกำหนดปฏิบัติการและสำนึกข้ามพรมแดน ดังเห็นได้ชัดจากการปรับบทบาทของรัฐ-ชาติในลาตินอเมริกาและแคริบเบียน โดยในยุคข้ามพรมแดนนั้น รัฐ-ชาติในลาตินอเมริกาและแคริบเบียนส่วนใหญ่ได้ปรับบทบาทของตนอย่างมีนัยสำคัญ (Levitt and de la Dehesa, 2003) กล่าวอีกนัย การเกิดคนพลัดถิ่นและผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน ยังผลให้รัฐ-ชาติกว่า 20 แห่งในลาตินอเมริกาและแคริบเบียนปรับแนวคิดว่าด้วยชาติ อำนาจอธิปไตยและการเป็นพลเมือง โดยการให้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐ (bi-citizenship) และสองสัญชาติ (bi-nationalities) แก่ผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดนและคนพลัดถิ่นจากประเทศของตน (Jones-Correa, 2001)⁴

กล่าวโดยรวม แม้พรมแดนรัฐ-ชาติแบบเดิมจะถูกแทงทะลุผ่าน แต่การแทงทะลุผ่านมิได้ทำให้พรมแดนหายไป การแทงทะลุผ่านพรมแดนรัฐ-ชาติมิได้ทำให้รัฐ-ชาติดับสลาย แต่นำไปสู่การปรับตัวใหม่ การนิยามพรมแดนรัฐและอำนาจอธิปไตยใหม่ และเกิดรูปแบบใหม่ของรัฐคือรัฐ-ชาติข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ ที่รัฐกับชาติและพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐกับพรมแดนความเป็นชาติ มิได้สวมทับกันสนิทตามแบบฉบับของรัฐ-ชาติ เพราะพรมแดนภูมิศาสตร์ของรัฐ-ชาติข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติมีขนาดเล็กกว่าพรมแดนความเป็นชาติ (Laguerre, 1999, pp. 633-651)

³ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5

⁴ การให้สองสัญชาติและสิทธิพลเมืองสองรัฐ มีความหมายต่างกันในประเด็นว่าด้วยสิทธิทางการเมืองและการดำรงตำแหน่งทางราชการ คือ ผู้ได้สองสัญชาติได้สิทธิอื่นๆ แต่มิได้สิทธิ 2 ประการข้างต้น ผู้ได้สิทธิการเป็นพลเมืองสองรัฐได้สิทธิเท่าเทียมกับคนในมาตุภูมิ (Glick Schiller, 2005, p. 576)

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้ทั้งแนวคิด “รัฐชาติมาตรฐาน”⁵ แบบหนึ่งรัฐ หนึ่งชาติ หนึ่งพรมแดน ภูมิศาสตร์ และแนวคิดรัฐชาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ โดยถือว่ารัฐชาติในฐานะกล่องบรรจุและชาตินิยมเชิงวิธี วิทยาเป็นหลักการพื้นฐานของการสร้างรัฐชาติของไทย และครอบงำความเข้าใจรัฐชาติ/การเป็นพลเมืองของ สังคมไทยในปัจจุบัน และเป็นแนวคิดที่ถูกสร้างหรือผลิตซ้ำโดยนักรัฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ รัฐและ สาธารณชนไทย และน่าจะส่งผลต่อการกำหนดความเป็นไทยและไม่เป็นไทย การได้และมิได้สิทธิการเป็นพล เมืองไทยของไทยพลัดถิ่น และถือว่า รัฐชาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ เป็นแนวคิดที่ทบทวนใหม่เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติกับการเป็นพลเมือง และอาจจะเป็นแนวคิดที่ยืดหยุ่นและเปิดรับความเป็น ชาติและการเป็นพลเมืองของไทยพลัดถิ่น

1.5.2 มโนทัศน์คนพลัดถิ่นและการเป็นพลเมือง

มโนทัศน์และปรากฏการณ์คนพลัดถิ่น เริ่มได้รับความสนใจสูงยิ่งจากวงวิชาการนับตั้งแต่ ปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 (Safran, 1991; Bauman, 2000) การศึกษาคนพลัดถิ่นในระยะแรกเน้นการ จำแนกประเภทและสร้างตัวแบบการวิเคราะห์คนพลัดถิ่น (Anthias, 1998, pp. 557-580) งานที่โดดเด่น ได้แก่งานของโรบิน โคเฮน ซึ่งจัดแบ่งประเภทคนพลัดถิ่นเป็นคนพลัดถิ่นที่ตกเป็นเหยื่อ คนพลัดถิ่นด้าน แรงงาน คนพลัดถิ่นที่เกิดจากกิจกรรมการค้า คนพลัดถิ่นที่เกิดมาจากระบบจักรวรรดินิยม และคนพลัด ถิ่นด้านวัฒนธรรม (Cohen, 1997)

โคเฮนคิดตัวแบบคนพลัดถิ่น เพื่อใช้อธิบายประสบการณ์คนพลัดถิ่นในยุคโลกาภิวัตน์ แต่ งานศึกษาคนพลัดถิ่นด้วยวิธีการจัดประเภทเพื่อสร้างตัวแบบการวิเคราะห์นี้ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ จากแนวคิดเงื่อนไขคนพลัดถิ่น (diaspora as social conditions) ของสจีวิต ฮอลล์ ฮอลล์ให้ความสนใจ ต่อคนพลัดถิ่นจากมิติอัตลักษณ์ และมองอัตลักษณ์คนพลัดถิ่นในฐานะสิ่งถูกสร้างใหม่ภายใต้เงื่อนไข ของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ คนพลัดถิ่นคือกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ใหม่ที่มีลักษณะสำคัญหลายประการ

⁵ “รัฐชาติมาตรฐาน” ซึ่งหมายถึงรัฐที่ประกอบด้วยประชากร ดินแดนที่แน่นอน รัฐบาลและ อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนนั้น เป็นคำที่ผู้เขียนหยิบยืมมาจากงานของธงชัย วินิจจะกุล (2532) และ ในบางส่วนของวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนเรียกรัฐชาติมาตรฐานนี้ว่า “รัฐแบบเวสต์ฟาเลีย” และ “รัฐชาติ กระแสหลัก” “รัฐในฐานะกล่องบรรจุ” และ “รัฐชาติตามแบบฉบับ”

เช่น ไม่มีแก่นแกนหรือสารัตถะ ถูกสร้างขึ้นในทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การเมืองและวาทกรรม และมีลักษณะพันธุ์ทางที่ไม่อาจจะสืบหาจากเหง้าอันใดอันหนึ่งได้ (Hall, 1990; 1996; 1997)

โรเจอร์ส บรูบาเกอร์ตั้งข้อสังเกตว่า คนพลัดถิ่นที่ใช้โดยนักวิชาการในระยะแรกหมายถึงกลุ่มคนที่ถูกบังคับให้พลัดพรากจากพื้นที่หรือสถานที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง ที่คนกลุ่มนั้นถือเป็นมาตุภูมิ ถัดมาคนพลัดถิ่นถูกนำมาใช้อธิบายการกระจายออกนอกมาตุภูมิของกลุ่มคน ด้วยเหตุผลที่ต่างกัน ทั้งโดยการถูกบังคับและโดยสมัครใจ ล่าสุดคนพลัดถิ่นถูกนำมาใช้กับประสบการณ์ของชาวรัสเซียหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต คนพลัดถิ่นตามตัวแบบของรัสเซียหมายถึงกลุ่มคนที่มีได้กระจายออกมาจากมาตุภูมิ แต่กลายเป็นคนพลัดถิ่น เพราะเกิดการขีดแบ่งพรมแดนรัฐ-ชาติกันใหม่ (Brubaker, 2005)

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้คนพลัดถิ่นในความหมายหลังหรือตามตัวแบบคนพลัดถิ่นรัสเซีย และใช้ในความหมายที่หมายถึงคนพลัดถิ่นที่ตกเป็นเหยื่อ (victim diaspora) ตามรากศัพท์ดั้งเดิมของคนพลัดถิ่น คนพลัดถิ่นในความหมายนี้ จึงหมายถึงผู้ถูกบังคับให้ออกจากมาตุภูมิและพำนักอยู่ในต่างแดนด้วยความเจ็บปวดและขมขื่น มีชีวิตที่ไร้ค่าและถูกกีดกัน ทำให้แปลกแยกในต่างแดน อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ไทยพลัดถิ่นมีลักษณะแตกต่างจากคนพลัดถิ่นที่ตกเป็นเหยื่อในบางประการ เพราะนอกจากจะถูกบังคับพลัดถิ่นแล้ว ไทยพลัดถิ่นยังกลายเป็นคนพลัดถิ่นในดินแดนที่ไทยพลัดถิ่นถือเป็นมาตุภูมิ มีความเจ็บปวดและขมขื่น มีชีวิตที่ไร้ค่าและถูกกีดกัน ทำให้แปลกแยกทั้งในต่างแดนและในมาตุภูมิ กล่าวอีกนัย ไทยพลัดถิ่น คือ กลุ่มคนที่ไม่ “ถูกนับและรับผิดชอบ”⁶ ให้เป็นพลเมืองโดยสมบูรณ์ ทั้งโดยรัฐ-ชาติไทยและรัฐ-ชาติพม่า

การอยู่นอกถิ่นของคนพลัดถิ่นกลายเป็นปัญหาทางการเมือง โดยเฉพาะปัญหาการเป็นพลเมือง งานศึกษาคนพลัดถิ่นของโคเฮิน (Cohen 1997) และสจิวต ฮอลล์ (Hall, 1990) มองประเด็นการเป็นพลเมืองของคนพลัดถิ่นต่างกัน โคเฮินมองว่า คนพลัดถิ่นคือกลุ่มคนที่สัมพันธ์กับมาตุภูมิอย่างลึกซึ้ง ส่วนฮอลล์ถือว่าคนพลัดถิ่นคือกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมแบบไร้ราก (rootless) มีมาตุภูมิมากกว่าหนึ่งแห่งและเป็นเพียงทางผ่าน (routes) และมีสำนึกการเป็นพลเมืองโลก (cosmopolitanism) มากกว่าการผูกพันกับรัฐ-ชาติแห่งใดแห่งหนึ่ง การเป็นพลเมืองมากกว่าหนึ่งรัฐและการเป็นพลเมืองของโลก เป็นประเด็นวิพากษ์ในงานศึกษาคนพลัดถิ่น (Al-Ali and Koser, 2002; Waller and Linklater, 2003; Isin and Wood, 1999; Beck, 2000; Faulks, 2000) อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ถือว่าไทยพลัดถิ่นอาจจะมีสำนึกและปฏิบัติการเป็นพลเมือง 3 รูปแบบ คือ หนึ่ง ไทยพลัดถิ่นอาจจะมีวิถีการดำรงชีวิต (mode of

⁶ ข้อความไม่ถูกนับและรับผิดชอบนี้ผู้เขียนดัดแปลงจาก “ไม่ถูกนับ/รับผิดชอบ” ของเดชา ตั้งสีฟ้า (2546/47, น. 162) เพื่อผนวกรวมความหมาย “การนับ” กับ “รับผิดชอบ” เข้าไว้ด้วยกัน

being) ภายใต้รัฐพม่า แต่มีวิถีความผูกพันกับดีและอ้างการเป็นส่วนหนึ่ง (mode of belonging) กับรัฐไทย⁷ ไทยพลัดถิ่นจึงเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลเมืองไทยข้ามพรมแดน สอง ไทยพลัดถิ่นอาจจะมีวิถีการดำรงอยู่ทั้งในรัฐไทยและรัฐพม่า และมีวิถีความผูกพันทั้งกับรัฐไทยและรัฐพม่า ไทยพลัดถิ่นจึงเป็นพลเมืองของรัฐไทยและพม่าในเวลาเดียวกัน และสาม ไทยพลัดถิ่นอาจจะมีวิถีการดำรงอยู่ทั้งในรัฐไทยและรัฐพม่า แต่ไม่มีวิถีความผูกพันกับรัฐใด ไทยพลัดถิ่นจึงอาจจะจัดเป็นกลุ่มผู้มีสำนึกการเป็นพลเมืองโลก

ในปัจจุบัน สังคมไทยและรัฐศาสตร์ไทยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการเป็นพลเมืองและสัญชาติในทางกฎหมาย แต่วิทยานิพนธ์นี้มุ่งพิจารณาการเป็นพลเมืองที่กว้างกว่า โดยพิจารณาการเป็นและไม่เป็นพลเมืองไทยของไทยพลัดถิ่นทั้งในมิติของกฎหมาย วัฒนธรรมและสังคม มโนทัศน์การเป็นพลเมืองทางวัฒนธรรม (cultural citizenship) มองการเป็นพลเมืองในฐานะชุดของกระบวนการทางวัฒนธรรม (Siu, 2001, p. 9) แนวคิดการเป็นพลเมืองในเชิงวัฒนธรรมก่อเกิดจากกระบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิและการดำรงอยู่อย่างแตกต่างของชาติพันธุ์และวัฒนธรรมย่อยในสังคม และถือว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ การเป็นพลเมืองทางวัฒนธรรมจึงหมายถึงการอ้างสิทธิปฏิบัติการและการต่อสู้เพื่อสิทธิที่จะดำรงอยู่อย่างแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ (Glick Schiller 2005a, pp. 53-54) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ถือว่ากระบวนการผลิตซ้ำหรือกระบวนการสร้างความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่นในพม่า คือ ปฏิบัติการการเป็นพลเมืองไทยทางวัฒนธรรม

การเป็นพลเมืองในทางสังคม (social citizenship) หมายถึงการอ้างการเป็นส่วนหนึ่งกับรัฐ โดยผ่านกระบวนการกลุ่ม หรือการจัดองค์กรขึ้นเพื่อพิทักษ์สมาชิกและกลุ่มจากการกีดกันหรือเพื่อรับสิทธิหรือผลประโยชน์จากรัฐหรือปฏิบัติการเพื่อพัฒนารัฐหรือพัฒนาชีวิตของผู้คนภายในรัฐ พลเมืองทางสังคมอ้างสิทธิหรือแสดงออกถึงการเป็นพลเมืองโดยผ่านการปฏิบัติ ผ่านการกระทำ ผ่านการอ้างสิทธิและการแสดงออก พลเมืองจึงมิได้เป็นเพียงคนที่กฎหมายรัฐกำหนดหรือนิยามให้เป็น (Glick Schiller 2005a, pp. 54-55) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ถือว่า การแสดงออกหรือปฏิบัติการทางสังคม เช่น การรวมกลุ่มพัฒนาเมือง การดำเนินกิจกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมเมือง การจัดเวทีสาธารณะนำเสนอและสนทนากับปัญหาไทยพลัดถิ่น กระบวนการสร้างปริมณฑลสาธารณะของไทยพลัดถิ่นเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิการเป็นพลเมืองไทย คือ ปฏิบัติการการเป็นพลเมืองทางสังคมของไทยพลัดถิ่น

⁷ ข้อความและแนวคิดวิถีการดำรงอยู่ (mode of being) และวิถีความผูกพันกับดี (mode of belonging) ผู้เขียนได้มาจากงานของนินา กลิค ซิลเลอร์ (Glick Schiller 2005a: 48-89)

1.6 ข้อเสนอหลักของการศึกษา

- 1) หากวัดความเป็นไทยของไทยพลัดถิ่นด้วยวิธีการดำเนินชีวิต ภาษา พิธีกรรม วัฒนธรรม เครือญาติ ศิลปการแสดง ไทยพลัดถิ่นแทบไม่มีอะไรแตกต่างจากไทยปักษ์ใต้
- 2) การได้สัญชาติหรือสิทธิการเป็นพลเมืองของไทยพลัดถิ่น จึงมิได้สัมพันธ์กับการเป็นไทยหรือไม่เป็นไทยของไทยพลัดถิ่น หากแต่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้หรือมโนทัศน์รัฐ-ชาติ ที่ยึดถือในสังคมไทย

1.7 วิธีการและกระบวนการการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อิงอยู่กับวิธีการศึกษาหรือการแสวงหาความรู้ 2 รูปแบบ คือ การศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณากับการอ่านและตีความตัวบทและออกแบบการศึกษาดังนี้ คือ ในการศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณา ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาพื้นที่ 4 พื้นที่ทั้งในฝั่งไทยและฝั่งพม่า คือ พื้นที่จังหวัดระนอง ชุมพรและประจวบคีรีขันธ์ และพื้นที่ตำบลมะลิวัลย์ อำเภอเกาะสอง สหภาพเมียนมาร์ ทั้งนี้โดยผู้เขียนได้ ดำเนินการศึกษาข้อมูลภาคสนาม การสังเกตชุมชน การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) การสัมภาษณ์กลุ่มไทยพลัดถิ่น และการเข้าร่วมกิจกรรมการต่อสู้เพื่อสิทธิการเป็นพลเมืองของไทยพลัดถิ่น นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2547 จนถึงต้นปี พ.ศ. 2550 และในการอ่านและศึกษาตัวบทนั้น ผู้เขียนศึกษาตัวบทหลากหลายประเภท เช่น บันทึกการดำเนินกิจกรรมของไทยพลัดถิ่น จดหมาย เพลง วีดิทัศน์ ไทยพลัดถิ่น กฎหมายเกี่ยวกับผู้อพยพ กฎหมายสัญชาติและการเป็นพลเมืองไทย เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับไทยพลัดถิ่นในพม่าและในไทย เอกสารนโยบายรัฐไทย ตำราเรียนเกี่ยวกับรัฐและรัฐ-ชาติที่สอนในระดับมหาวิทยาลัยและโรงเรียนมัธยมของไทย ตัวบททฤษฎีรัฐและรัฐ-ชาติ ชาติ และการเป็นพลเมือง และเอกสารวิชาการหรือชาติพันธุ์วรรณาว่าด้วยคนพลัดถิ่นและผู้อพยพในสนามสังคมข้ามพรมแดน

1.8 องค์ประกอบของวิทยานิพนธ์

เนื้อหาวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย 7 บท บทที่ 1 นำเสนอประเด็น คำถาม วัตถุประสงค์ กรอบแนวคิดและวิธีการศึกษา บทที่ 2 นำเสนอร่องรอยและการดำรงอยู่ของไทยพลัดถิ่นในพม่า การอพยพ

และมูลเหตุการอพยพของไทยพลัดถิ่นสู่ฝั่งไทย และการดำรงอยู่ในฐานะคนพลัดถิ่นของไทยพลัดถิ่นใน
สังคมไทย บทที่ 3 กล่าวถึงปฏิบัติการการเป็นพลเมืองของไทยพลัดถิ่น ทั้งในรูปของการผลิตซ้ำความ
เป็นไทยและปฏิบัติการการเป็นพลเมืองข้ามพรมแดนของไทยพลัดถิ่นในฝั่งพม่า และปฏิบัติการการเป็น
พลเมืองทางสังคมของไทยพลัดถิ่นในสังคมไทย บทที่ 4 ให้ความสำคัญกับมิติของรัฐ-ชาติในสังคมไทย
และกลไกการทำให้ไทยพลัดถิ่นไม่เป็น “ไทยในทางราชการ” บทที่ 5 นำเสนอแนวคิดที่ว่าด้วยรัฐ-ชาติแบบ
อื่นที่ต่างไปจากรัฐ-ชาติซึ่งยึดมั่นโดยสังคมไทยและวงการรัฐศาสตร์ไทย พร้อมนำเสนอแนวคิดรัฐ-ชาติ
ข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ ที่ปรากฏในงานของนักภูมิศาสตร์การเมืองแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งให้
ความสำคัญกับรัฐ-ทุน-พลเมืองเลื่อนระดับ และงานว่าด้วยรัฐและชาติซึ่งนำเสนอโดยนักวิชาการสาขา
ต่างๆ ที่สนใจประเด็นชาตินิยมจากแดนไกล คนพลัดถิ่น สนามสังคมข้ามพรมแดนและรัฐ-ชาติข้าม
พรมแดนรัฐ-ชาติ บทที่ 6 กล่าวถึงปฏิบัติการของรัฐและความลึกลับของรัฐในการปฏิบัติต่อไทยพลัดถิ่น
และบทที่ 7 สรุปประเด็นศึกษา

THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด